

№ 574

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНІ РЕЦЕНЗІЇ.

ДР. ЛУКА МИШУГА

КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ ОСМОМІСЛ

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА
ПОВІСТЬ З 12-ГО СТОЛІТТЯ
ОСИПА НАЗРУКА

Dr. Iwan TURYN

ВІДЕНЬ, 1920 *пратору*
ВИДАННЯ „УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО“ *ОРУ*

Друковано як фелетон в 8. ч. „Українського Прапорю“
з дня 30. січня 1920.

З друкарні Г. Енгля і Сина у Відні II.

891.79

N. 24

Ok Ym

Ратгапалльо, нащадок високого брамана і скритий приклонник Іотама Будди, світила світа, впоював в молодого Мирослава Крушину, посла галицького князя Ярослава до Візантії, науку совершенного, як одиноку, котра веде до спасення людини. І почув Мирослав, що все на світі минає, а вічне лиш одно терпіння. Жадоба й пожадання — це джерело терпіння. Хто зможе знищити це джерело, знищить і само терпіння. А є вісім стежок, що провадять до місця, де в душі людини бе неспокійне джерело терпіння і всі ті стежки показує скінчений Іотама Будда. Та, щоби вступити на першу стежку, треба позбутися думки про рідний край і власну родину.

Цего послідного не міг Мирослав ніяк зрозуміти. Відколи попався в Візантії в руки опришків, які запродали його в неволю, не закрів ніде місця, а блукаючи по світі, опинився в славнім городі Бенарес, що лежить в Індії—Країні чудес. Багатство та чуда-дива, які тут бачив, не прикували його душі, його серце рвалося цілою силою до країни, яка зимою вкрита пластинками снігу, а на якій літом пишається чебрик, розхідник та зелена рута. З туги за рідним Галичем,

тернів невисказані болі, які раз-у-раз шарпали його душу як шарпають під теперішню хвилю душу того нещасного галицького жовняра чи біженця, що живе на вигнанню мов той князь-ізгой, що втратив свою волость. Але коли галицький вигнанець залишив свою землю в руках найбільших своїх ворогів, то за часів Мирослава княжив в Галичі славний князь Ярослав, задля своєї мудрости „Осмомислом“ званий, князь на Галичі, Перемишлі, Звенигороді, Тереховлі, власник Ряшева, Сянока, Ушиці, й Бакоти. Його держава сягала від Попраду аж по гирла Дністра та Дунаю. Тоді був вже Перемишль, була й Коломня, Тереховля та багато інших галицьких міст, а Львова ще не було. Ні Краків ні Відень не заживали тоді такої слави та не славилися такими багатствами, як Галич — столиця галицької землі. О ласку князя Ярослава забігали далекі австрійські Бабенберги, угорські королі та польські князики, а його свояком та приятелем був могутній візантійський двір. Ярослав був князь мудрий, по всіх землях поважаний, ласкавий для бездомних, годував бідних та багато давав милостині. Його мудрість осліплювала своїх і чужих неменше як його багатство. А правда у цього князя була одна як для боярина так і міщанина й смерда, бо був справедливий. Народови жити було легко, бо данина була невелика. Величезні державні видатки покривалися по більшій частині з торгівлі. Блищі й дальші сусіди знали нас тоді й поважали, а ще більше боялися.

Мимо цієї могутності галицької волости життя самого князя Ярослав Осмомисла се одне велике терпіння. Князь терпить за землю і за жінчину і з таких двох частей, „за Погорину Волость“ і „за любов“, складається і сама повість. За Погорину волость, себто полосу, яка обіймала міста Шумськ, Тихомель, Виголів, Гийишицю і н. велася між галицькими, а великими київськими князями важка, кривава, майже столітна війна. Полилося в ній немаленьке крові чим в столітній війні Білої та Червоної Рожі, або в борбі Івельфів з Ібелінами. „Да імію клятву от Бога, в негоже вірую і да буду жовтий аки золото і власним оружєм да ізсічен буду, когда не видам градов Погорини“, — присягав великому князеви київському батько Ярослава, князь Володимирко.

І не віддав городів Погорини, бо вони ключ і забороло галицької землі. Галичеві треба бути найсильнішим, бо „тут від западу, що раз утратимо, це може бути втрачене на віки.“ Такий заповіт лишив Ярославови його батьк князь Володимирко. І коли великий київський князь виступив проти него, щоб силою відобрати Погорину Волость, то князь Ярослав, вірний заповітові, зібрав в її оборону всі свої сили. Тут був Ярослав свідком фіналу цієї страшної драми, якої назва: За Погорину Волость. По кривавій боротьбі під Теремовлею приказав київський князь Ізяслав чорним клобукам вимордувати тисячі галицьких полонених, з якими боявся вертати в Київ. А з рештою своєї дружини втік. Опис

вразіння, яке зробило на Ярослава боевище, належить до найкращих картин повісти. Князь, що не звертаючи уваги на стони жінок і дітей почував в собі якусь надлюдську, розкішну могутність, був подібний до Святослава завойовника, того, що пив шоломом воду великої Волги і синього Дунаю, що переходив своїми військами заспані снігом гори Балканські та здобув рожеву долину Адріанополя. Колиж однак виїхав на Вишневу Гору і побачив стоси навалених трупів, при яких не було зброї, — зблід смертельно, а лице його споважніло як у старого. А коли побачив ще тих своїх дружинників, яких не добили, а тільки їм по одній руці відрубали, задрожав, а в його очах заблестіли слези як іскри. Старий, варяжський полководець Веремунд, що багато світа бачив, багато боевищ і багато вождів, — побачивши в князя слези, сказав: „... з него вже не буде завойовник; за скоро побачив найбільшу тайну війни: смерть безоружних.“ Ця страшна картина, ця остання жертва галицького народу за Погорину Волость, залягла сильно в молоду душу Ярослава. До цієї страшної жертви крові додав ще князь Ярослав за Погорину Волость і своє особисте щастя. „Як на полудні Гори Карпати, так на півночі к' востоку Погорина Волость буде другим берегом ложнища галицької сили,“ сказав Ярославови батько його Володимирко. І щоби цей беріг ратувати, треба шукати помочі. „А поміч ту дістанеш, як возьмеш за жінку суздальську княжну Ольгу Юрієвну,“ — докінчив князь Володимирко.

І коли останній з смердів Ярослава міг взяти собі за жінку ту, яка йому до вподоби, то Ярослав, корючись волі батька, взяв собі жінку не задля себе, а задля кусника землі. Одначе, Ярославови усміхнулося щастя любови, яке знайшов у дочки боярина Чагорова, Настасі. Та „щастя ніколи не триває довго: воно крихке як цвіт голодника, про який навіть трудно сказати чи се цвіт, чи овоч, чи піна. Вистарчить подути, щоби його не стало.“ І так не стало щастя Ярослава. Його відкрили. Славний єпископ Косьма та суворий ігумен Студитів Данило виступили в своїх проповідях проти цієї любови Ярослава. Проти Ярослава станули й бояри. Виведений з рівноваги князь приказав, увязнити ігумена Данила та бояр. І був-би впинився Галич в калюжі рови, як-би не розумний владика Косьма, що під впливом матери князя Ярослава, княгині Евдокії, виголосив другу проповідь, якою злагодив розбурханий увязненням ігумена Данила гнів народа та й гнів самого князя Ярослава.

Одначе бояри, випущені на волю, пімстилися на Ярославі в страшний спосіб. Коли Всеволод, брат княгині Ольги, жінки Ярослава, бажаючи осісти на галицьким престолі, збунтував проти князя галицьких бояр, то вони вправді князя Ярослава не скинули, але силами тереми його любки Настасі, а саму її привязали до стовпа та спалили на кострі перед вікнами кімнати, де був увязнений Ярослав.

Автор не береться описувати горя і болю князя

Ярослава, бо „недобре є розривати заслони з найглибшої глибини людського терпіння.“

В тій так болючій для Ярослава хвилі життя — вертає з неволі Мирослав Крушина, товариш його молодих літ. Він то розповідаючи про далекі краї переповів князеві рівнож і чудну науку совершенного Будди про людське терпіння. І тій то науці та впливови старенького аскета Данила треба завдячувати це, що Ярослав залишив криваву пімсту на боярах, хоч його вірні полки, які тоді вернули з походу на Київ, були до цього готові.

Ціла повість дине тенденцією: автор намагається воскресити перед духовими очима читача нашу славу бувальщину, могутість нашого народа в часі державности. І на мою думку це йому вповні удалося, характер княжої доби змальований так ілястично, що її вірний образ представити собі не тяжко. І це якраз добра сторона цієї повісти. Деякі сцени, як страшний морд на Вишневій Горі, проповідь єпископа Косьми про святу родину звязі і вражіня, яке вона зробила на Ярослава, бояр, міщан і прочих присутних в церкві людей, рада бояр, стріча Ярослава з Настасею біля „джерела Настасі“ — змальовані так гарно, що можуть бути дуже вдячним тлом для наших артистів малярів.

Зверхний вигляд повісти пригадує читачеві рівнож старину. Видно, що сам автор дорожить нею і бажав-би любов до неї вщипити в серце читача. Він пригадує читачеві церковно-словянські букви й числа, намагається

сам писати старим стилем, наводить цитати з давних літописей та інших пам'яток, а все те робить для того, щоби показати ту високу культуру, якою жив український народ в тих часах, коли мав свою державну самостійність. Цікаві вїмки з Руської Правди та з наших старих літописей. Це дійсна прикраса повісти. Вже з тих зразків навчиться не один молодий читач цїнити та розуміти значіння цих свідків нашої старої культури. Книжка ця приковує читача до тої мїри, що він і не стямиться, як входить в пильну, а тяжку геологічну студію княжих родів, значить в предмет, для повісти не дуже то підходячий.

Одначе тут посунувся вже автор трохи за далеко. Зужитковав нараз за багато матеріялу. Історична повість не має вчити історії, а тільки віддати вірно характер даної епохи. З історичного матеріялу належить отже вибирати тільки це, що для цієї ціли конечне. Обтяжувати історичну повість зайвим матеріялом, це значить обнижувати її артистичну вартість. Цю частину повісти можна одначе в другім виданню дуже легко переробити і я думаю, що автор це дійсно зробить.

І ще одно. Я бажав-би в новім виданню знайти відповідь на це, чому властиво Ярослав не знаходить щастя в подружжю з Ольгою, княгинею суздальською. Вправді Ярослав каже в однім місци, що від неї холодом віє, та цього ще за мало. Вонаж жінка гарна, а навіть любить Ярослава. В „Ярославі Осмомислі“ Мих.

Грушевського змальована княгиня Ольга як жінчина недоладна, висока і сухорлява, з різкими й неприємними рисами. Тут одначе цього не видимо. Значить є ще щось, що стає причиною трагедії князя Ярослава. І за цим психологічним розв'язанням цього питання будемо рівнож слідити в другім виданню цієї повісти.

Князь Володимирко ломить свату присягу й не віддає київському князеві городів Погорини, бо вони, як вже сказано, ключ і забороло галицької землі. Як бачимо, державний зміс проявляється у галицького князя в практиці на довго перед теорією Маккіявелля. Галицький князь примінює тільки ту політику, яку наказує йому державний інтерес. Такою політикою стала в новіших часах Німеччина, такої політики держиться анганта. Ми бачимо і відчуваємо на власній шкурі, що в державно-творчій роботі „сентиментальна політика — глупота“, а далі, що „чеснота і справедливість. це поняття необхідні тільки для горожан в відношенню між собою, а не для держав“.

В повісти згадується рівнож три релігії: християнство, магометанізм і буддизм. Найбільше доброго бачить автор в християнізмі. З українсько-державного становища закидує йому одначе це, що своїм „всепрощенням“ ослабив українську державність. Навіть щодо „всепрощення“ повинен рішати передовсім державний інтерес.

В спаленню на кострі „чарівниці“ Насті Чагрівної, легко добачити вплив заходу. Цього рода спалення

лучалися ще тоді на заході рідко, одначе згодом зросли до неімовірної висоти, лишаючи по собі криваву картину в історії західної Європи.

Що до композиції повісти годиться піднести це, що вісім глав повісти, звязані з містичним числом вісьмох стежок, які після науки Будди ведуть до місця, де в людській душі ле неспокійне джерело терпіння.

Видання повісти дуже старанне. Гарний друк, добрий папір. За цю дбайливість належить ся тов. „Прогсвіта“, якої коштом і заходом цю повість видано, повне признання. Слід додати, що повість цю видано з фондації гр. Тишкевича, визначного українського дипломата за границею.

Цілість повісти ділає на читача так як цілющий олій на зболілий людський організм. Давна славна бувальщина та могутній народний взрив під теперішню хвилю, зливаються в одну гармонійну цілість, якої висловом віра в відродження української державної самостійности, як конечности, для збереження і плекання української культури.

Повість „Князь Ярослав Осмомисл“ це дуже цікава поява в нашій літературі. Фахова критика заговорить про неї ще не оден раз. До тепер обговорив її археолог Др. Йосиф Пеленський доцент київського університету, в київськiм часопису „Відродження“ і І Свенціцький доцент львівського університету, в виданім у Львові літературнім збірнику „Терем“ (стор. 190—196).

Др. Пеленський, який написав про старий Галич велику студію, видану Академією Наук в Кракові, розбираючи цю повість зі становища археолога ствердив, що княжа доба представлена в ній дійсно на підставі найновіших вислідів науки і назвав повість перлиною української літератури. І. Свенціцький не признає повісти ніякої артистичної вартости, зазначаючи, що автор не є ні істориком-оповідачем, ні письменником-психологом. Мову повісти називає судово-канцелярською.

Я нарочком згадую про ці дві розбіжні рецензії. Навіть найкращі твори всесвітньої літератури стрічала подібна доля. Згадаю от хочби повість „Війна і мир“ Толстого. Одні називали її „Глядою“ руського народа, а другі славянофільським романом, в яким помішана правда з брехнею, наука з невіжеством, добро зі злом прогрес з реакцією і т. д.

Від себе додаю тільки, що Тургенев ставши раз в обороні молодого поета, сказав: „если это и не поэзия, то нѣчто, не хуже ея“. То саме сказав-би я і про „Ярослава Осмомисла“ О. Назарука: „Коли це не повість, то й нічо гірше її.“

Тогож автора

вийшли виданням „СТРІЛЬЦЯ“:

1. На Волині . . . . . ціна 20 грив.
2. Які тепер суди на Україні „ 7 „
3. Державна адміністрація
на Україні . . . . . „ 20 „

Друкується:

Похід українських військ на Київ.

(Серпень, 1919).